

Η Κοσμική διάσταση του ανθρώπου και το νεοελληνικό τραγικό

ΚΑΤΑΛΗΓΟΝΤΑΣ ΣΥΜΠΕΡΑΙΝΟΜΕ ΟΤΙ ΟΙ σολωμικές τραγικές συγκρούσεις αντικαθιστούν τη μεταφυσική διάσταση των σιλλερισμών με μια διάσταση Κοσμική, που ανταποκρίνεται περισσότερο στο πνεύμα της αισχύλειας τραγωδίας. Η ολοκλήρωση των σολωμικών ηρώων μέσ' από τη δοκιμασία δεν είναι προς την κατεύθυνση της αποπνευμάτωσης, μα προς τη συνειδητοποίηση του ανθρώπινου προσώπου, που συναρτάται με την Κοσμική διάσταση του ανθρώπου.

Στον *Κρητικό* διαπιστώνομε ξεκάθαρα αυτή την πορεία, γιατί εκεί ο ήρωας ξεκινά από μια στάση αγωνιστική, για να φτάσει μέσα από μια σειρά δοκιμασιών, που κορυφή τους είναι η αντιπαράθεση με το νόημα της ελληνικής φύσης, σε μια αυτοσυνειδησία που αίρει το ανταγωνιστικό πνεύμα, για να "θέσει" τη σχέση ενότητας με τον Κόσμο.

Στον *Πόρφυρα* η αυτοσυνειδησία καταχτάται μέσα από την καταστροφή, που δίνει στον ήρωα τη δυνατότητα να διατηρήσει την ανεξαρτησία του τόσο απέναντι στην ακαταγώνιστη βία όσο και απέναντι στο αφομοιωτικό Κοσμικό πνεύμα που εκφράζει η φύση. Η συνειδητοποίηση αυτής της ανεξαρτησίας ("αυτογνωσία") μεταβάλλει την καταστροφή σε θρίαμβο, καθώς συνδέεται με την υπέρβαση του βιώματος της χρονικότητας και του θανάτου, δηλαδή με την ταύτιση του Εγώ προς την έξω φθοράς ιδέα του ανθρώπου.

Στον “Πειρασμό”, τέλος, οι ήρωες μέσα από την εξαιρετικά οδυνηρή υπέρβαση του πειρασμού της ζωής υψώνονται σε μια ανώτερη συνείδηση της αξίας “ζωή”, που σημαδεύει την ταυτόχρονη μετάβαση από τη συνείδηση του ατόμου στη συνείδηση του προσώπου, δηλαδή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και ακεραιότητας.

Λέει ο Schiller: “ο τραγικός ήρωας πρέπει πρώτα να κριθεί από την ικανότητα της ευαισθησίας του, προτού ζητήσει τον έπαινό μας για τη λογικότητά του, για να μας κάνει να πιστέψουμε στην ψυχική του δύναμη”.

Ο Σολωμός εφαρμόζει αυτή την αρχή στον “Πειρασμό”, γι’ αυτό κατορθώνει πληρέστερα παρ’ ό,τι στα άλλα δύο έργα της τριλογίας να στήσει μια τραγική ατμόσφαιρα. Εδώ, στο πρώτο πλάνο βρίσκεται η τραγικότητα της σχέσης του ανθρώπου με τη φύση, που εντοπίζεται σε τούτο το αντιφατικό: η φύση πολεμά την ηθική ανεξαρτησία των πολιορκημένων με τα στοιχεία ακριβώς που τους συνδέουν μαζί της και τα οποία, σε τελευταία ανάλυση, ζητούν να περισώσουν με τη θυσία τους οι πολιορκημένοι. Οι ήρωες προασπίζουν την ηθική τους ανεξαρτησία, που αντιπροσωπεύει μια σχέση ισορροπίας με τον Κόσμο, αξία ευρύτερη από την ατομική ζωή κι ευδαιμονία. Η φύση καλεί τους ήρωες να χαρούν αυτή τη σχέση μέσα στα πλαίσια της ζωής, τα μόνα που παρέχουν αυτή τη δυνατότητα. Η φύση είναι η περιοχή της ευδαιμονίας και το πεδίο ολοκλήρωσης των όντων. Πεθαίνοντας ο άνθρωπος χάνει τα πάντα, ζώντας κερδίζει τα πάντα. Στη μια μεριά λοιπόν παρατάσσονται όλες οι αξίες, στην άλλη μοναχικό το πρόσωπο του ανθρώπου, ενώ απουσιάζει – από τη συγκεκριμένη ενότητα – η υλική βία, που θα εκβιάσει την άμεση λύση. Έτσι η σύγκρουση παίρνει τη μεγαλύτερη δυνατή ένταση, αλλά και

διάρκεια, κι ας συμπυκνώνεται ουσιαστικά σ' ένα μόνο στίχο: «Έρμα 'ν' τα μάτια που καλείς, χρυσέ ζωής αέρα». Ένα πρόσθετο στοιχείο που σημαδεύει την υπεροχή του “Πειρασμού” απέναντι στα δύο άλλα έργα, από δραματική άποψη, είναι ότι αξιοποιεί ένα γνωστό και οικείο σχήμα της παράδοσης, που βρίσκει άμεση ανταπόκριση στην ψυχή μας: τη σύγκρουση ανάμεσα στο αγαθό της ζωής, όπως το ορίσαμε παραπάνω, και στην ατομική ανεξαρτησία και αξιοπρέπεια, σύγκρουση που αποτελεί ένα από τα τυπικά στοιχεία της μυθολογίας του κλέφτικου τραγουδιού. Η προσήλωση στο αγαθό της ζωής είναι ένα από τα θεμελιακά γνωρίσματα της παραδοσιακής ελληνικής βιοθεωρίας και συναρτάται με την επίδραση του γεωγραφικού χώρου στον άνθρωπο και στον πολιτισμό (*φυσικές αξίες* = *πολιτισμικές αξίες*). Εξίσου θεμελιακό γνώρισμά της αποτελεί το ένστικτο της ατομικής ανεξαρτησίας, ως έκφραση της μεσογειακής ισορροπίας ανθρώπου - Κόσμου. Έτσι η σύγκρουση ανάμεσα σ' αυτές τις δύο πρωταρχικές ροπές είναι το τραγικότερο δίλημμα που θα μπορούσε ν'αντιμετωπίσει ο μεσογειακός ανθρώπινος τύπος. Η τραγική ιστορική μοίρα του ελληνισμού δεν έπαψε ποτέ να δημιουργεί συνθήκες σύγκρουσης ανάμεσα στο αγαθό της ζωής και το ένστικτο της ατομικής ανεξαρτησίας, τόσο που η συγκεκριμένη τραγική σχέση έφτασε σχεδόν να αποτελεί μια τυπική κατάσταση στη νεοελληνική ιστορία. Με τη γνήσια μεσογειακή του αίσθηση και με το οξύ πολιτισμικό του κριτήριο ο Σολωμός εντοπίζει το πρόβλημα και διαλέγει να προβάλει τον πειρασμό της ζωής (μέσα από την πρόκληση της φύσης) ως τη φοβερότερη δύναμη που αντιμάχεται την ηθική ανεξαρτησία των πολιορκημένων. Μάλιστα στο Γ' Σχεδιάσμα, απ' όλο το σύστημα δοκιμασιών του σιλλερικού αισθητικού προτύπου,

αυτή απομένει ουσιαστικά ο μόνος πειρασμός των πολιορκημένων, που, όντας για το νεοέλληνα ο σημαντικότερος, συνοψίζει, κατά ένα σχήμα συνεκδοχής, όλους τους άλλους. Έτσι ο ποιητής ξαναθέτει ένα καίριο πρόβλημα της νεοελληνικής ιδεολογίας καταφάσκοντας μέσα απ' αυτό την παραδοσιακή λαϊκή ιεράρχηση αξιών. Ένα ακόμη σημαδιακό στοιχείο που ξεχωρίζει τον *Πειρασμό* είναι η συναισθηματική επένδυση της σύγκρουσης και της νίκης, πολύ πιο ανθρώπινη και πιο συγκλονιστική παρ' ό,τι στον *Πόρφυρα*. Εδώ η ηθική νίκη δε συνοδεύεται από τη χαρά της αυτοκατάφασης, μα από τη λαχτάρα και το πάθος για το αγαθό της ζωής, που οι ήρωες θεληματικά απαρνιούνται. Το σχήμα συμπυκνώνει ολόκληρη την παράδοση του "ρωμείου καημού" για το υπέρτατο αγαθό της ζωής που χάνεται, όπως χαρακτηριστικά αποτυπώνεται στο δημοτικό δίστιχο που αναφέρεται στη θυσία του Θανάση Διάκου:

*Για ιδές καιρό που διάλεξε ο Χάρος να με πάρει,
τώρα π'ανθίζουν τα κλαριά και βγάν' η γη χορτάρι.*

Ιδιαίτερη σημασία έχει ότι τη σύγκρουση της ηθικής ελευθερίας με το αγαθό της ζωής ο ποιητής τη βλέπει σε συνάρτηση με την τραγική σχέση ανθρώπου - φύσης. Έτσι πετυχαίνει να δώσει δυο βασικές νύξεις. Πρώτα, ότι την αγάπη της ζωής την εμπνέει το όραμα της ελληνικής φύσης, που εκφράζει την πληρότητα της ζωής και την αρμονική ισορροπία των Κοσμικών στοιχείων. Ύστερα, ότι η σχέση του ανθρώπου με τη φύση αποτελεί μόνιμη πηγή τραγικότητας· μ' άλλα λόγια ότι το τραγικό είναι μέσα στη φύση των πραγμάτων, άποψη που ανάγεται στην αρχαία ελληνική αντίληψη του τραγικού και δίνει στην τραγική σύγκρουση Κοσμικές δια-

στάσεις. Τα στοιχεία λοιπόν αυτά, που διακρίνουν τις σολωμικές τραγικές συγκρούσεις, εντάσσονται σε μια ορισμένη ελληνική παράδοση και ορίζουν το ιδιαίτερο “στίγμα” του νεοελληνικού τραγικού.

Ακόμα, η μετατόπιση της περιοχής του θείου από το μεταφυσικό χώρο στο φυσικό και η αποκατάσταση της υπαρξιακής ενότητας του ανθρώπου, χωρίς να θιγούν οι βασικές χριστιανικές αξίες, αποτελεί την πιο γόνιμη σύνθεση του χριστιανισμού με τον ελληνισμό. Διαπιστώνει κανείς ότι ο Σολωμός θεμελιώνει την κοσμοθεωρητική και βιοθεωρητική του σύλληψη ακριβώς στα σημεία τομής ελληνισμού και χριστιανισμού:

α) στην αντίληψη του “προσώπου”, που συναιρεί τη χριστιανική ιδέα για τον άνθρωπο ως “εικόνα του Θεού” με την ελληνική αξιοπρέπεια και τη σχέση αρμονίας με τον Κόσμο·

β) στην αντίληψη της Κοσμικής ευθύνης του ανθρώπου, κοινή στην ελληνική και στη χριστιανική ανθρωποκεντρική σύλληψη·

γ) στο σχήμα δοκιμασία - ολοκλήρωση, κοινό στην τραγωδία και στη χριστιανική θεωρία της τελείωσης του ανθρώπου·

δ) τέλος, στην υπέρβαση του θανάτου με το θάνατο, αντίληψη που αποτελεί το “κλειδί” της τραγωδίας και της χριστιανικής μεταφυσικής (“θανάτω θάνατον πατήσας”).

Αλλά το πιο σημαντικό ίσως είναι ότι σ’ αυτή τη σύνθεση ο ποιητής δίνει το προβάδισμα στον ελληνισμό. Ανάμεσα στις απόπειρες σύζευξης που έγιναν από τα πρώτα βυζαντινά χρόνια ως τις μέρες μας, πρώτος ο Σολωμός δημιούργησε μια πραγματικά οργανική σύνθεση, που η υπεροχή της συνίσταται στο ότι ανταποκρίνεται στην νεοελληνική λαϊκή κουλτούρα και ιδιοσυγκρασία: ένα χριστιανικόν ελληνισμό.